

«Jeg står på spranget til erobringer bestandig.»

Karl Halvor Teigen

«Jeg står på spranget til erobringer bestandig.»

Anathon Aalls dagbøker fra studieårene i Europa forteller om ambisjoner, forelskelser og forbigåelser – og om konkurransen med svogeren, som ville grunnlegge norsk psykologi.

Dette er annen og siste del av en biografisk artikkel om de unge årene til norsk psykologis grunnlegger, Anathon Aall. Første del ble publisert i februarutgaven (Teigen, 2011). Stor takk til Aall-familien ved Carlo Aall (barnebarn) og Carol Aall (mor til Carlo Aall) for at de så sjenerøst stilte dagbøkene til disposisjon. Takk også for innspill og interesse fra universitetsbibliotekar Hege Kristin Ringnes.

UNGDOMMELIG: Anathon Aall, hentet fra portrettsamlingen til Museum for Universitets- og Vitenskapshistorie og løselig datert 1893–1905. Da var han 26–38 år gammel. Aalls alder skapte også i virkeligheten problemer, til og med for ham selv – han ble gjerne oppfattet som yngre enn sine år: «Jeg ... en mand som igår var 21 og iforgår skulde fylde mit 19de ... nu 30 ... hvor er det mulig,» skriver han på 30-årsdagen.

Anathon Aall var en pioner i norsk psykologi, og huskes som grunnlegger og første bestyrer av Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo. Hvem var han, og ad hvilke veier fant han frem til denne nye vitenskapen? Vi har i en foregående artikkel (Teigen, 2011) fulgt Aalls utvikling gjennom skole og studietid slik den fremtrer gjennom hans egne dagbøker. Her finnes litterære forsøk blandet med beretninger om ungdommelige triumfer og nederlag. Idealene er høye og behovet for

anerkjennelse stort. På universitetet måtte studiet bli teologi. Etter endt eksamen så han for seg en fortsatt akademisk karriere, han ville ut og frem.

«Nu eller aldrig!»

Med dette mottoet innledes Aalls tredje dagbok, høsten 1893. «Utstyrt med et dobbelt stipendium iler jeg ned til studiernes land», som er Tyskland, naturligvis. Opprinnelig regnet han med et utenlandsopphold på 3–4 år. «Kan jeg få doktoravhandlingen ferdig på 2 år? Vel neppe. Men så det 3. da? Også for det er det råd.» Avhandlingen gikk etter planen. Men det skulle ta mer enn 14 år før han omsider fikk fotfeste og fast post i Norge.

En vår i Italia. En sommer i England og Skottland. Høsten i København. På sin 29 års fødselsdag skriver han at han føler seg yngre og sterkere enn noensinne, og har modnet til mann

Det var ikke innsatsen det sto på. To semestre i Berlin og Leipzig, i nær kontakt med ledende teologer og historikere. De neste to i Paris. Høsten i Leipzig og Halle. En vår i Italia. En sommer i England og Skottland. Høsten i København. På sin 29 års fødselsdag skriver han at han føler seg yngre og sterkere enn noensinne, og har modnet til mann. Store arbeidsoppgaver koster ham lite. «Hva har jeg ikke allerede gjort! Forleden dag indleveret min doktorafhandling. Stof ferdig til en fransk artikkel om de nordiske kirkers eiendommelige grunnlæggelses historie. Og saa over jul 2: del af min Logos. Der skal kraft til, forstår sig. Vel vi vil gjøre forsøget.» På viktige punkter har han også endret sin overbevisning og er rede til å tone flagg. Det aner oss at han har fullført løpet fra teolog til historiker, det er den vitenskapelige undersøkelse av ideenes røtter som er blitt hans tema. Av korrespondansen med Johanne G. går det frem at Aall har lansert et nytt begrep: *idéhistorie*. «De finder det godt gjort («genial») at vove denne lille nye historisk-filosofiske kategori. ... Idéhistorie. Jeg går og aner, at navnet ikke vil dø,» skriver han fra Orléans sommeren 1894, og det fikk han jo rett i. Dagens idéhistorikere hevder riktignok at begrepet ble lansert av Lovejoy tidlig på 1900-tallet, men Aall var altså før ute. I hans tilfelle var det de tidlige greske og kristne ideene han ville redegjøre for. I doktoravhandlingen gransker han Logos-begrepet, fra Heraklit og oppover, til det gjør sin entré i Johannes-evangeliet. Den skal forsvares i Kristiania 14. desember 1896. Aall har dagboken med. Han føler stundens alvor, men for komiteen nærer han ingen overdreven respekt:

Om 2 timer disputasen. Hidtil godt, med forelæsningene heldig, man siger glimrende. Hvor jeg er rolig! Hva er de vel for nogen væsener at bekymre sig om, disse mennesker! De skal ikke kunne aftvinge mig såmeget som en mine, der skulde røbe ængstelse for dem. ... Dette er kl 8.23, hvad ved jeg kl 1?...kl 5. Disputasen varede fra 10–1. Weitschweifig og uduelig imødegåelse af prof S[chjøtt] der kom ind på alverden og på egne teorier, og som et par steder ligefrem begik bommerter. Prof. Monrad var overmåde elskverdig i sin fremtræden. Der faldt ros fra ham ikke mindre end fra prof S. hvad der overraskede meget. ... Ingen af dem havde nogensomhelst greie på hva jeg egtl. har forsøgt at levere i mit verk. De forstår det ikke. Det kan jo heller ikke interessere dem.¹

Det er en lettelse å kunne forlate landet igjen, og vite at en 10 år gammel akademisk læretid er over. «Og det er uden sorg at jeg ombytter titelen af cand theol med dr philos».

Kvinner

Det bør vel ikke komme som noen overraskelse at en ung manns dagbok inneholder betroelser om damer. Spesielt ikke når han mangler andre å betro seg til, sist av alle til damene det gjelder! For samtidig som den unge Anathon lett lar seg tiltrekke, stiller han krav til seg selv som hever ham over et lettvent eventyr. Den strenge oppdragelsen gjør sitt, overbevisningen ikke mindre, i tillegg til den opphøyde respekt han viser for mange av de kvinnene han møter.

Hjemme i Kristiania holder Aals svoger innføringskurs i den nye psykologien, skriver lærebok om den og tar flere initiativer til å opprette et psykologisk institutt

I dagboken fra Berlin tilstår han at han har hatt harde kamper med sin natur. Han har siden ungdommen hatt en god fysikk. «Da så erothiken vågnede, var jeg nær ved å bli gal.»

¹Id="psykolog11-03b-232"> I en fotnote legger han til at den 80-årige filosofiprofessoren Monrad opptre i frakk med matflekker foran og Schjøtt (professor i klassisk filologi) i jakke! «Naturligvis! Det er jo blot en gut, som skal op ... og tilmed en theolog. For satan! Jeg var syg af sinne. Men jeg kan beherske mig!»

Selvovertvinnelsen var enorm, men så vellykket at han allerede som 18-åring var på god vei til å bli mønsteret av en olding, skriver han selv. Men det er jo en synd mot selveste naturen. Det synes som han opplever det befriende å komme til utlandet. Nå vil han leve det varme liv og være ung. Han er «full af klang og sang» og ønsker ikke å moralisere. «Ved alle engle, nei.» Han beskriver seg som legemlig sterk, «den raskeste kraftigste løber i hele korpset, den smidigste blant soldatene i hop og sprang», han har ild i blikket, klang i stemmen. Nå vil han tillate seg å studere den erotiske siden av livsdramaet på egen hånd, og håper på at han kommer gjennom det uten å forsimples. I Berlin tester han seg selv ved å ta en tur på horestrøket, hvor han bare føler ubehag. I stedet får han innskytelsen til å antaste et viltfremmed, anstendig pikebarn på gaten. Med dannede og ridderlige manerer lykkes han i å overvinne hennes reservasjoner og ledsage henne hjem. Men så: farvel!

Historien gjentar seg. Stadig oftere opplever han at kvinner han viser oppmerksomhet, synes å favorisere ham. Han var ung, sjarmerende, spøkefull, romantisk og dypt seriøs. Ganske kjekk også, skal man tro fotografiene og egenbeskrivelsene.

Og han lar seg sjarmere. Han kommer dem i møte med galante formuleringer, skriver gjerne brev og dikt, og ikke minst, synes å vise en oppriktig interesse for hva som rører seg bak vakre fasader og blyge blikk. Han blir henrykt når skjønnheten viser seg å ha sjel, alvor og intelligens. Overalt syntes han å finne tvillingsjeler, tyske, norske, russiske, franske, engelske, danske, de kunne være gifte og ugifte, det kunne være en syttenårig ungpике eller hennes mor. I den tredje dagboken, som omfatter hans tre års doktorstipend-periode i Tyskland og Frankrike (1893–96), fyller kvinnehistoriene minst 2/3 av innholdet. Han undres selv over hvor lett han oppnår kontakt, hvor lite som skal til for at han føler seg foretrukket, hvor raskt han blir begeistret, og – hvor redd han er for å gå for langt. «Men jeg vil nu engang ikke lade mig vikle i net – Hvorfor reserverer jeg mig ikke bedre allerede fra først af. Jeg mangler vis endnu adsk. på at være ganske voksen,» skriver han sommeren 1894 etter at han igjen har skuffet en «venlig veninde» og latt henne fare. «Jeg kan dem nu snart ...» skriver han neste sommer, men fortsetter, litt selvironisk: «Men lille frk H i Leipzig da! ... I morgen i sadelen igjen.»

Lille frk H viser seg å være Margrethe, «Gretchen», den unge datteren til filosofiprofessoren Max Heinze, en av Aalls nærmeste faglige kontakter og intellektuelle inspirasjonskilder. Aall besøkte stadig familien og måtte innrømme at «dette er virkelig den alvorligste prøve min syndige sjæl har været stedt i ... en verdigere kunde jeg ikke finde!» Følelsene syntes gjensidige, og en forbindelse kunne bli vel mottatt av familien, men Aall holdt seg tilbake. Etter et selskap (hvor også Sophus Lie

og datteren figurerer) tillater Aall seg å sukke: «Stakkels små, du har allerede svaret. Det slemme er, at jeg ikke har spurt. Ikke kommer til at spørge.» For hva slags liv kan han by henne? «Altså adjø da!»

I den fjerde dagboken, som strekker seg fra 1896 til 1900, er stadig kvinnen det største temaet. Omtrent halve krøniken består av tanker, drømmer, episoder, anfektelser, brev og dikt, om og til kvinner. Det begynner med et av de alvorligste tilfellene, det romantiske møtet med den unge russiske skjønnheten Olga B. i Italia. Hun spøker i tankene hans i mer enn ett år, og brevene antyder at han befinner seg på grensen til frieri. Men er hun den rette? Og ville det gå for livet?

Flere mindre alvorlige episoder med andre kvinner i London, København, Leipzig og Halle i løpet av studieåret 96–97 passerer revy. Han finner også noen mer moderlige kvinneskikkelser han kan dele sine tanker og følelser med; i København er det den noble, men impulsive H. L., «endnu som en ungdom fortryllende, ja lad mig tilstå forførende trods sine grånende hår», og «den smukke og i sandhed pikante fru Amalie Skram». I Kristiania er det ikke minst den omsorgsfulle og storsinnede fru S ... han kan drøfte sine hjertesaker med, både på besøk og pr. korrespondanse. Dette er ingen ringere enn Mathilde Schjøtt (1844–1926), selv forfatter, litteraturkritiker og kvinnesakspioner, gift med professoren i jakke; hun fører en frisk penn og sørger for å holde ham orientert om siste nytt fra hovedstaden og de indre overveielser ved universitetet. Men selv denne forståelsesfulle støttespilleren står i fare for å bli forkastet, mer enn en gang. Det er få ord som opptrer hyppigere i dagbøkene enn farvel! og adjø!

To grunner til alle disse farvelene går igjen. Den ene er at han ikke har en fremtid å tilby. Han lever på stipend, og utsiktene er magre, så lenge Norge ikke får øynene opp for hans akademiske fortjenester. Den andre er at han har et kall, en strid, en oppgave foran seg, som må gå foran alt. Med en bibelhistorisk vri: «Jeg sælger ikke min oppgave for en ret elskov.» Ikke helt velvalgt kanskje, å sidestille kjærligheten med en rett linser? Og hva er nå denne «oppgaven» som har førstefødselsretten? Den er kanskje heller ikke så sikker?

«Mor! hvorfor fødte du dette menneske til verden? Dette menneske som aldrig kan give sig hen i noget forhold, aldrig finde et endemål for sit liv .. sige: Her er jeg ... Dette vil jeg gjøre ... » lyder et hjertesukk fra 1897.

Men så skjer det forunderlige at han står med foten på bibliotekstrappen i Kristiania før jul og ser en innhyllet skikkelse komme temmelig langt borte. Det er Cathrine (Käthe) Langaard. Han får det innfall å ledsage henne et stykke bortover Karl Johan. Så kommer de til å snakke om sang. Han får

det innfall å spørre, i spøk, om de ikke skulle prøve å synge sammen, slik han før hadde gjort det med sin søster. Og hun vil gjerne! Men alt neste dag skal han tilbake til Tyskland, og han får det ytterligere innfall å spørre om de ikke skal korrespondere. Jo gjerne! Vi sitter igjen med en mistanke om at disse innfallene neppe var inntruffet om det ikke hadde vært hans siste dag i Norge.

Men korrespondanse ble det, og fra nå av er dagboken fylt stadig mer med henførte beskrivelser av K. L., brev til K. L., dikt i Morgenbladet som egentlig er til K. L., referat av brev fra K. L. og hva man der kan lese mellom linjene (kanskje, kanskje ikke), ømme følelser for K. L., fantasier om K. L. og fremtiden med K. L. (kanskje ikke, kanskje). For leseren av dagboken er det godt å vite at denne gang vil det gå godt: to år senere var de faktisk gift. Samtidig synes man synd på forfatteren av dagboken, som er i villrede om utfallet. Han fortsetter å være henført, usikker, oppgitt, fortvilet og klar til å ta farvel fra desember 1897 til sommeren 1898, da de sees igjen i Kristiania og han får hennes ja. Men tvers gjennom lykkerusen fortsetter farvel-fantasiene. Han kan jo ikke tilby henne et velordnet liv som professorfrue i fedrelandet. Men som datter og arving av tobakksfabrikanten Conrad Langaard manglet ikke Cathrine og hennes søsken egne midler. Heller ikke det var lett å svelge for en mann som nylig har erklært «jeg byder ikke nogen kvinde på et hjem jeg ikke selv kan bygge»! Hans uro smitter henne. Kan hun leve opp til hans idealer? Eller er det at hun er tre år eldre enn ham? Aall er ikke blind for spillet, og konkluderer: «Vi er visst begge 2 rent normale kattepusser.» Så, etter nok et halvt års atskillelse, han med stipend til Oxford, hun hjemme hos sine søsken, blir det bryllup i mai 1899. Aall tar dagboken til vitne, på en av dens siste sider: «Det er en lang og stormfuld ungdom som nu sættes i glas og ramme. Jeg skrider nu i fuld rustning fremover.»

I DAGBLADET: Kristian Birch-Reichenwald Aars (1868–1917), hentet fra portrettsamlingen til Museum for Universitets- og Vitenskapshistorie. Aars var sønn av skolestyrer Jonathan Aars (Aars & Voss skole) og innehadde stilling som universitetsstipendiat i 14 år. «Den eksperimentelle Psykologi har tilkjæmpet sig en saadan stilling, at det ligefrem vil være en Skam for Nationen, om den ikke forsøgte at komme med i Arbejdet,» skrev han i Dagbladet i 1898.

Helvedeskandidat søker stilling

Aall iførte seg ikke bare rustning mot kvinnene. Også for overbevisningen, vitenskapen, sannheten gikk han gjerne i krigen. «Jeg står på spranget til erobringer bestandig,» skriver han på 30-årsdagen. Ferdig med doktoravhandlingen Logos I gir han seg i kast med Logos II. Han skriver

om Heraklit, om tidlig angelsaksisk og norsk kirkehistorie, og gjør uansett tema grundige studier og nyter det. Anerkjennelse fra tyske, engelske og franske autoriteter nyter han også, og fører inn flatterende omtaler og anmeldelser i dagboken. Men fra norsk side synes han det bare er smålighet og trangsynthet å hente.

I dagboken for 1897–98 er det to begivenheter som står i sentrum (ved siden av romansen med K. L. naturligvis). Det er det ledige og utlyste professoratet i kirkehistorie, og det ledige, men aldri utlyste professoratet i filosofi, begge ved universitetet i Kristiania. Aall betraktet seg i begge tilfeller som selvskreven, men snytt for dem begge.

Kirkehistorie-professoratet ved Det teologiske fakultet kom først. Emnet var midt i blinken for Aalls historiske sysler, men han har lenge hatt et anstrengt forhold til teologien. Om hans egen gudstro sier dagboken lite. Det er blitt noen år siden artikkelen i *Fædrelandet* om religionsundervisningen. Den gang anbefalte han den historisk-kritiske metode som den sikreste støtte for troen. Men den har åpenbart økt tvilen i stedet. Nå ser han seg omgitt av «en menneskehed i sammensværgelse med sin «Gud»! Og jeg ... Alene!»

Så finner han det riktig å tone flagg, samtidig som han gjør seg umulig for stillingen. Først ved to artikler i *Morgenbladet* hvor han argumenterer for at i kirkehistorien må det historisk sanne ha forrang for det konfesjonelt korrekte. Aall styrker heller ikke sitt kandidatur blant de konservative ved å opptre på en stor religionsvitenskapelig konferanse i Stockholm – den andre i sitt slags – som korrespondent både for *Revue de l'histoire des religions* og for *Morgenbladet*, med rapporter hvor han eksponerer kløften mellom dogmet og religionsvitenskap. Likevel bestemmer han seg for å delta i konkurransen om professoratet. Den omfattet flere prøveforelesninger, og særlig er han fornøyd med den selvvalgte «Grundtræk af den kristne verdens ældste idéhistorie,» som allerede i tittelen antyder det historiske ved kristendommen. Aall konkluderer her med at den dogmatiske kristendom ikke skriver seg fra Jesus, men fra mange andre kilder, og at det vi i dag regner for kristne verdier, har tilfang fra flere kulturkretser. Sigurd Ibsen tilbød å trykke den i sitt nye tidsskrift *Ringeren*. Aall slo til, samtidig som han ser hvordan artikkelen ville underbygge ryktet om ham som fritenker, endog ateist, uskikket til å undervise prester. Moren gråter, venner formaner, en velmenende prestevenn mener han i utlandet, på syndens hav, må ha fått sitt hjerte forgiftet. Og sannelig om han ikke har begynt å sammenligne seg med Kielland, som i sin tid ble nektet diktergasjen på grunn av fritenkerier. Nå, 12 år senere, skriver han, vil «kaninene» nekte ham, Aall, en vitenskapelig stilling av samme grunn.

Det stemte. Aall ble avvist som uegnet for en stilling ved Det teologiske fakultet, hvor universitetslærerne hadde konfesjonsplikt, idet komiteen konkluderte med at hans ståsted var «i fundamental uoverensstemmelse med den Lutherske lære» (Korsvold, 2001). Aall leser uttalelsen som en «offentlig dom for at være ret og slet en helvedeskandidat eller gudsfornegter eller saa omtrent». Og i opprørt tilstand erklærer han på julaften 1897 (som vanlig i utlandet, som vanlig alene) ... «jeg er ferdig med Norge nu». Kanskje Amerika neste?

Men før året var omme, døde filosofiprofessoren Marcus Jacob Monrad, etter mer enn 50 års virke på universitetet. Dermed begynner en ny debatt om hva som skal gjøres med den ledige stillingen, og et nytt håp tennes ikke bare for Aall, men også for flere, deriblant svogeren Kristian. Nye skuffelser er også i vente.

«Min konkurrent er min svoger!»

Kristian Birch-Reichenwald Aars (1868–1917) ble cand. theol. samtidig med Aall, og ble den gang (ved forlovelsen med Marna) omtalt som «min kjære, ædle, hjertensgode ven» i dagboken. Siden studerte han i utlandet, og tilbrakte i motsetning til Aall mye tid ved de eksperimentopsykologiske laboratoriene, i Leipzig, Torino og Bonn. Hjemme i Kristiania holder han innføringskurs i den nye psykologien, skriver lærebok om den (Aars, 1898a), og tar flere initiativer til å opprette et psykologisk institutt, sterkt støttet av professor i fysiologi, Sophus Torup (Christiansen, 1985; Teigen, 2009).

Tirsdag den 1. februar 1898 kan vi lese i Dagbladet en artikkel Om Psykologiens stilling. Det var vel første gang psykologien fikk overskrifter i Dagbladet. Her slår Aars fast at «i omtrent alle civiliserede lande» har man tatt forholdsregler for å fremme arbeidet med psykologien

Tirsdag den 1. februar 1898 kan vi lese i Dagbladet en artikkel *Om Psykologiens stilling*. Det var vel første gang psykologien fikk overskrifter i Dagbladet. Her slår Aars fast at «i omtrent alle civiliserede lande» har man tatt forholdsregler for å fremme arbeidet med psykologien. Man har «rundt omkring» opprettet tallrike psykologiske institutter eller laboratorier – og Aars presenterer en lang liste. Norge har hittil vært uberørt av bevegelsen, men det ville være en skam for nasjonen om ikke vi kom med. Med det ledige professorat har man nå sjansen, mener Aars, som innrømmer at han taler sin egen sak. «Det faar ikke hjelpe. Sagen er en stor sag for Norge, og de, som har en fuld forstaaelse af dens betydning her hjemme, er saare faa» (Aars, 1898b).

Imens sitter Aall i Halle og skriver dagbok. Han synes Stortinget burde utnevne ham til ekstraordinær professor med filosofihistorie som spesialitet. Men så kommer innrømmelsen: «Men der er en ny filosofisk 'Betrieb', som bør og vistnok vil tages hensyn til, og som jeg ikke giver mig af med. Den experimentelle filosofi, psychol. fysiologi.» Her har han en konkurrent, og til alt overmål, «min konkurrent er min svoger!» Aall håper saken kan løses i minnelighet: «Vil man kunne give noget til det ene og lidt til det andet. Altså f. ex. professur til en og docentur til den anden.» Hvem som her er den ene og den annen er nokså opplagt, for etter kirkehistoriestriden vil Aall for egen del ikke kunne akseptere noe mindre enn et professorat.

Men Kristian har «glædet ham» med et brev hvor han forteller at han anser seg for selvskreven som Monrads efterfølger ..! «Ikke fuldt saa glat! kanskje – Du er mig ikke ret høisindet, min kjære ven, i din vis at tage tingene paa!» Saken blir enda verre etter at han leser Dagblad-artikkelen. Her føler Aall seg regelrett dolket i ryggen. I brev til fru Schjøtt: «Det er jo en uanstændighed. Min svoger har ingen anelse om, hvad han ødelagde ved det der.» Og likevel må han innrømme, ut fra en rent faglig vurdering: «Er det ikke ham, der egentlig bringer den frugtbareste side av filosofien.»

Dette er alt dagboken har å melde om faget som opprinnelig var Aars', men som skulle bli Aalls nye satsning de kommende årene. For i stedet for å gi «professur til en og docentur til den anden» bestemte Stortinget at hele professoratet etter Monrad skulle legges på is. Dermed tok Aall fatt på en ny karriere med langvarige opphold i Berlin, hvor han studerte eksperimentalsykologi, og i Halle, hvor han habiliterte seg og ble privatdosent med både eksperimentalsykologi og moralfilosofi i fagkretsen.

«Hellige studium!»

I sin oversikt over kristendommens idéhistorie beskrev Aall (1898) to sett med idealer som har behersket den vestlige verden opp til vår tid. På den ene side det jødisk-kristne med vekt på menneskets indre egenskaper; karakteren skal være hederlig, ren, god. På den annen side den gresk-inspirerte dyrking av skjønnhet, erkjennelse og duelighet. Dagboken dokumenterer at Aall personlig, i uvanlig høy grad, identifiserte seg med begge disse sett av idealer.

Karakteren, hederligheten, ubestikkeligheten kommer han stadig tilbake til. Den blir nesten religion. I et agnostisk hjertesukk fra 1897: «Jeg venter opgjørsdag: øie i øie. Gud .. hvem er han,

hvor, hvad? Et eneste bliver klart, og aldrig nogen tvil derom: Hvad er mig verdig som menneske. Ud over det kommer jeg aldrig!»

I norsk psykologi har Aalls navn og innsats kommet i skyggen av hans mer berømte yngre kollega og etterfølger som instituttstyrer, Harald Schjelderup. Som professor i filosofi ble han etterfulgt av kometen Arne Næss

I den andre gruppen sto naturligvis de vitenskapelige ambisjonene fremst; men han kan også bli rent lyrisk over nytelsen ved å studere. «Hellige studium!» kan han utbryte. «Jeg studerer ikke, jeg forsvinder i studiet ... drives med af tankens strømme, som en der svømmer på det vide hav på ryggen med ansigtet opad mod stjernerne». I slike billedrike passasjer avslører han også sine dikteriske aspirasjoner. De strekker seg like fra begynnelsen som familiens og skolens husdikt til han, på dagbokens nest siste side (i 1900), håpefullt sender manuskriptet til et skuespill, *Sannhetens tragedie*, til Gerhard Gran, Aschehoug. Men Gran vender tommelen ned: det er for meget resonnement, for meget referat, for lite liv og handling. «Det kan hvile,» kommenterer Aall, men tror nok, også på dette feltet, på en seier til slutt.

Ukuelighet – det skal han ha. Iblant kunne det gå over stokk og stein, særlig i karakteristikker av motstandere. De er uhederlige, feige, inkompetente, de er tutende ulver, de er et selvnytende pakk, der de «ruller seg i aandsmagtens hynder». «Men vi sees, vi holder afregnskab en dag.

Lykkes maa det jo.

Altsaa go on!»

Slik avsluttes dagboken.

Postskript

Ved dagbokens slutt er Aall fortsatt en ung mann med en lang karriere foran seg. Deler av denne er behandlet av Lundestad (1998), Korsvold (2001), Teigen (1987, 2009) og, på tysk, av Aall selv (1924), men noen egentlig biografi foreligger ikke.

Ni år etter det inndratte professoratet til Monrad oppstod det en ny ledighet (etter Mourly Vold); da ble undervisning i psykologi spesielt tatt med i utlysningen, og svogerne fikk anledning til å konkurrere for alvor. Søkerlisten bestod kort og godt av Aall, Aars, og Aas. Den siste var ikke kvalifisert; den første, Aall, var nå blitt en ener også i eksperimentalpsykologien, mens Aars, hemmet av en alvorlig astma, hadde mindre å vise til. Aall førte ikke dagbok lenger, men i utkast til brev

til svogeren kan han, den overlegne, tillate seg en forsonlig tone. «Hvorfor skulde vi faa noget mot hinanden – da vi dog ikke har noget ondt gjort hinanden?» Det hadde vært interessant å vite hva Aars ved denne anledning kunne ha betrodd dagboken, om han hadde ført en slik.

Aall ble tilkjent professoratet, ifølge Aftenposten «med overvældende majoritet», og tiltrådte på skuddårsdagen 1908. I tiltredelsesforelesningen gir han et utsyn over filosofien og konkluderer med at av alle dens disipliner er det bare psykologien som gjør fremskritt (Aall, 1908). Den nye filosofiske «Betrieb» som Aall ti år tidligere innrømmet han ikke var inne i, var nå blitt hans spesialitet. Dermed lyktes han på første forsøk med det som Aars ikke hadde klart på tre: Å grunnlegge det første norske psykologiske institutt. Anledningen var gunstig, og grunnen var forberedt.

Vi vet at livet tok nye vendinger for ham også privat. Det var ikke bare Psykologisk institutt som ble opprettet i 1909, men også Roa stasjon på Gjøvikbanen, som kanskje var like viktig for familien Aall, da de bygde et landsted (for Cathrines midler) i disse traktene. Det fikk navnet Aspeteig, etter navnet på barndommens tapte paradiset, prestegården i Naustdal hvor «min lykkeligste tid svandt» før «nogle voksne høns» (lærerinne, barnepike) ødela leken for barna. I 1926 døde Cathrine, men Anathon stiftet ny familie ved å ekte den langt yngre østerrikske folkloristen Lily Weiser-Aall (1898–1987), som oppnådde å bli en sentral skikkelse innenfor norsk folkelivsgranskning. Aall selv døde på Aspeteig i januar 1943.

I norsk psykologi har Aalls navn og innsats kommet i skyggen av hans mer berømte yngre kollega og etterfølger som instituttstyre, Harald Schjelderup. Som professor i filosofi ble han etterfulgt av kometen Arne Næss. Men Aalls spennvidde fra studier i gresk tenkning, over kirkehistorie til samtidsfilosofi, rettsfilosofi (makt og plikt), litteraturforskning (Henrik Ibsen), statsvitenskap (unionen med Sverige), sosialpsykologi og eksperimentelle hukommelsesstudier skal det noe til å matche. Da Aall i 1897 beskrev seg selv som en «anticipation», var det ikke spesielt fagpsykologien han tok mål av seg til å antesipere. Det var vitenskapens forrang fremfor dogmer og tradisjoner. Men med sannheten som kompass kan man komme til å reise langt og oppdage nye farvann.

Ikke minst om man betrakter seg selv som en av skjebnens utvalgte. For til tross for Aalls oppgjør med den falske selvrettferdigheten som rådet i barndomshjemmet, innrømmer han at det hadde gitt ham «en tro på at vi særlig var bestemte for et langt over den øvrige verdens vis gående pligtesliv», og videre at «alt dette har i mig fra tidligste dage af ikke blot udviklet en idealitetssands i

en styrke, der vistnok ikke er meget sædvanlig, men også lært mig at sætte eget verd så høit, at hver en livets begivenhed for mig havde en uendelig betydning». Denne grunnholdning gjør det lettere å forstå intensiteten i Aalls forhold til studier, karriere, konkurrenter – og kvinner.

Aalls iherdighet bar frukter. Det gjorde også hans skuffelser. Gjennom sine fjorten frivillige og ufrivillige år i utlendighet hadde han etablert seg innenfor det europeiske akademiske fellesskap og hadde førstehånds kjennskap til både eldre og yngre generasjoner av forskere. Dermed kunne han bringe hjem, med den største selvfølgelighet, de nyeste tanker innenfor filosofi og vitenskap. I likhet med mange andre psykologiske pionerer i samtiden startet han fra en faglig bakgrunn i mange andre disipliner enn nettopp psykologi. Lundestad (1998) omtaler ham som «en overgangsskikkelse». Aall ville ha tatt det som en kompliment. I norsk psykologi grunnla han et institutt og ikke en lærebygning. Det skal vi være glade for.

Referanser

Christiansen, B. (1985). Eksperimentalpsykologiens fremkomst ved Universitetet i Kristiania.

Tidsskrift for Norsk Psykologforening, 22, 697–709.

Korsvold, H. (2001). «Den som kan, han skal, just han.» *Anathon Aall – fra teolog til*

eksperimentalpsykolog. Oslo: Forum for universitetshistorie.

Lundestad, E. (1998). *Norsk filosofi fra Ludvig Holberg til Anathon Aall*. Tromsø: Ravnetrykk, Universitetet i Tromsø.

Teigen, K. H. (1987). Eksperimentalpsykologien mellom spiritisme og spekulasjon. Et 75-års minne fra Universitetet i Kristiania. I I. K. Moustgaard, J. M. Pedersen og K. H. Teigen (red.), *Seculum primum. Glimt fra 100 års psykologi i Norden* (s. 87–104). København: Dansk psykologisk forlag.

Teigen, K. H. (2009). Den nye psykologien. I S. E. Gullestad, B. Killingmo & S. Magnussen (red.).

Klinikk og laboratorium. Psykologi i 100 år (s. 17–43). Oslo: Universitetsforlaget.

Teigen, K. H. (2011). «Min time er endnu ikke kommen». Fra *Anathon Aalls dagbøker*, I: 1881–1893.

Tidsskrift for Norsk Psykologforening, 48, 130–135.

Aall, A. (1898). Grundtræk af den kristne verdens ældste idéhistorie, I og II. *Ringeren*, 1(23), 9–12 og 1(24), 9–12.

Aall, A. (1908). Filosofien, dens metoder og maal. *Samtiden*, 19, 544–561.

Aall, A. (1924). *Anathon Aall*. I Schmidt, Raymund (ed.): *Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen*, Vol. 5. Leipzig: F. Meiner.

Aars, K. B.-R. (1898a). Om psykologiens stilling. *Dagbladet*, 1. februar.

Aars, K. B.-R. (1898b). *Indledning til psykologien*. Kristiania: Jacob Dybwads forlag.